

PREŠEVSKA DOLINA I SJEVERNO KOSOVO - DVA GEOPOLITIČKA I NEURALGIČNA ČVORIŠTA NA BALKANU

STRUČNI ČLANAK

ARSIM EJUPI I HIVZI ISLAMI

Na Balkanu i dan danas postoje dva geopolitička i geostrateška žarišta: Preševska dolina s albanskom većinom i sjever Kosova s srpskom većinom. Preševska dolina je ključni teritorijalni koridor koji povezuje dolinu Morave na sjeveru s dolinom Vardara na jugu, bitan za komunikaciju između srednje i južne Europe. Na ovom području prolazi autocesta i željeznička pruga Koridor X, jedna od najvažnijih komunikacijskih arterija jugoistočne Europe. S druge strane, sjeverni dio Kosova obiluje mineralnim i vodenim resursima, ključnim za energetski sustav i industriju, posebno akumulacija Gazivode na rijeci Ibar. Geopolitički interesi Srbije uključuju očuvanje željezničke pruge Beograd–Skoplje–Solun i autoputa Beograd–Solun, kao i kontrolu teritorija poput općine Medveđa. Ideja Srbije o izlasku na Egejsko more datira još iz 19. stoljeća, a danas se to povezuje s modernizacijom pruge Beograd–Preševo i podrškom Kine. Razmjena teritorija između Kosova i Srbije može ozbiljno narušiti geografske i ekonomske veze, kao i pristup resursima poput akumulacije Gazivode. Ovakve promjene imaju potencijalne dugoročne posljedice na stabilnost i geopolitički položaj regije.

Ključne riječi: Preševska dolina, sjever Kosova, teritorij, granice, korekcija

Geoprostorne karakteristike Preševske doline i sjevernog Kosova?

Na Balkanu i na albanskom etničkom teritoriju danas postoje dva geopolitička i geostrateška neuralgična čvorišta, Preševska dolina s albanskom većinom i sjeverno Kosovo sa srpskom većinom. Dolina se nalazi u središnjem dijelu Balkana i predstavlja teritorijalni koridor koji povezuje dolinu Morave na sjeveru s dolinom Vardara na jugu, omogućavajući lakšu i bržu komunikaciju između srednje i južne Europe i šire. Usporedno

prolaze autocesta i željeznička pruga od međunarodnog značaja koje čine tzv. Koridor X, kao jedan od najvažnijih komunikacijskih i prometnih pravaca JI Europe. Duž moravičke ravnice, između željezničke pruge i autoputa, nalazi se prvoklasna plodna zemlja i plodne livade.

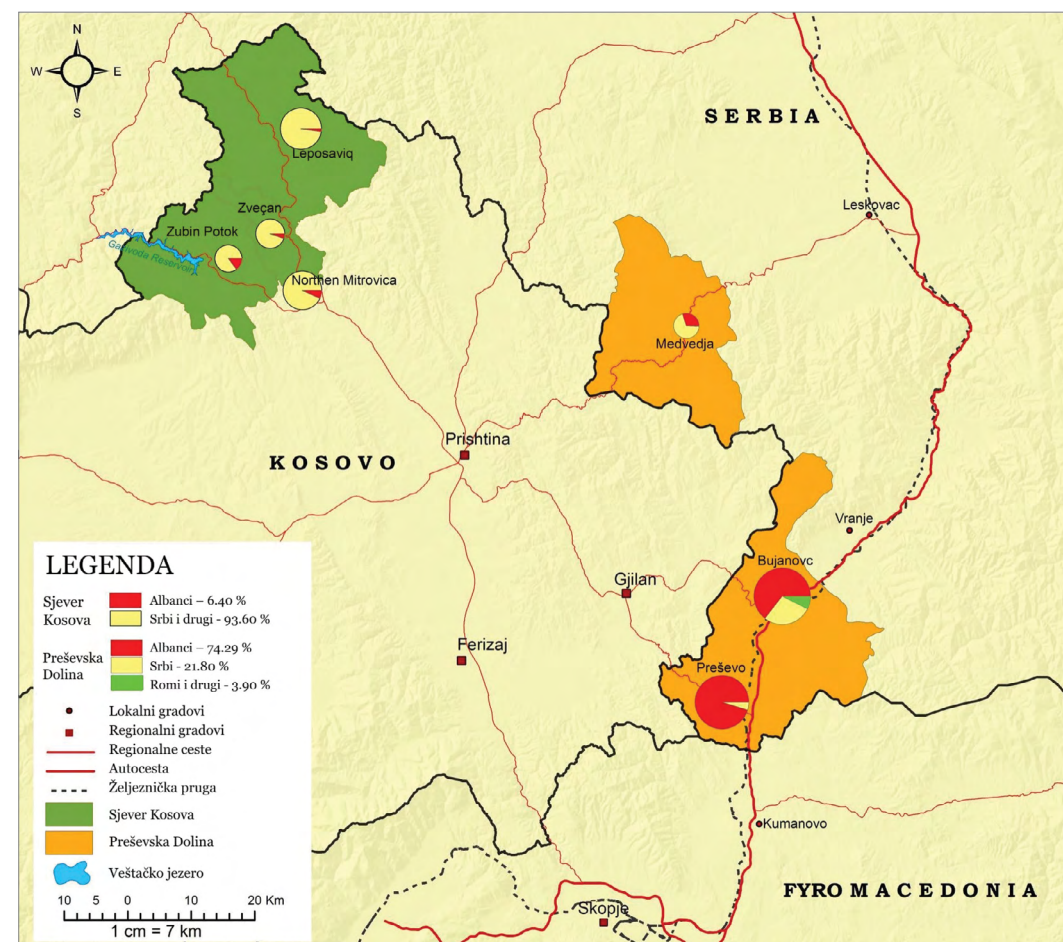
Sjever Kosova ističe se velikim mineralnim i vodenim resursima bez kojih Kosovo ne može opstojati. Sjeverni dio Kosova ima

površinu od 1.002 km² (općine Leposavić 539,05 km², Zubin Potok 334,38 km², Zvečan 123,01 km² i Severna Mitrovica 5,46 km²), sa 174 naselja. Bogat je rudnicima olova i cinka (Belobrde, Koporić, Žuta Prlina i Crnac, s rezervama procijenjenim na oko 6,4 milijuna tona 1986., kao i talionica olova u Zvečanu). Od ostalih resursa tu su građevinsko-geološki materijali (56 milijuna tona lapora u Pali Vodenici i Dren te Leposavići i građevinski kamen, uglavnom od magmatskih stijena). S druge strane, na području između Kosova i Srbije, nalazi se najveća akumulacija (brana) u zemlji koja je izgrađena na rijeci Ibar, akumulacija Gazivode (alb: "Ujmani") s kapacitetom od 390 milijuna kubnih metara vode i koja je od vitalnog značaja ne samo za stanovništvo sjevernog dijela Kosova, već i za energetski sustav i industriju općenito. Akumulacija je građena od 1979. do 1984. godine, a svrha joj je bila opskrba vodom stanovništva i navodnjavanje oko 20.000 hektara zemljišta u ravninama Kosova i Drenice. Rad termoelektrana kao ni metalurški kompleks "Feronikeli" ne mogu se zamisliti bez sigurnih izvora vode, jer TE "Kosova A" ima mjesečnu potrošnju vode od 8 milijuna kubnih metara, dok TE "Kosova B" oko 9 milijuna kubnih metara. Samo za proizvodnju jednog MWh energije potrebno je oko 6 kubnih metara (TC Kosova A) i 3 kubna metra vode (TC Kosova B). Prema podacima, TE "Kosova B", koji je glavni izvor za proizvodnju energije, opskrbljuje se samo iz hidrosustava "Ibar-Lepenac", čija voda dolazi iz akumulacije Gazivoda. Danas se 6 općina (Mitrovica, Srbica, Glogovac, Vučitrn, Obilić i Kosovo Polje) i oko 40 % stanovništva Prištine opskrbljuje vodom iz Ujmanija (Gazivode) (Islami i Ejupi, 2024).

Svojim kontinentalnim položajem Srbija ni pod kojim uvjetima ne pristaje izgubiti

međunarodnu željezničku prugu Beograd–Skoplje–Solun koja prolazi kroz Bujanovac i Preševo, autoput Beograd–Solun, novozgrađenu vojnu bazu u Cepotinu južno od Bujanovca, kao ni teritorij općine Medveđa (Islami i Ejupi, 2024). Za one koji ne poznaju kontekst i specifičnost geoprostora Preševske doline, njen geopolitički i ekonomski položaj, ako se ne prisvoje željeznica i autoput, nema smisla raspravljati o razmjeni teritorija između Kosova i Srbije. Postavlja se pitanje, može li se i prisvojiti željeznica koja prolazi kroz Preševsku dolinu i koja je izgrađena 1889. godine? Odgovor je negativan, jer bi za željeznicu Srbija i njeni saveznici vodili rat, ne balkanskih, nego europskih razmjera. Usporedo sa željeznicom ide moderna autocesta i Koridor X od velikog značaja za Srbiju i njen transport u JI Europi. Srbija se već priprema za modernizaciju pruge Beograd–Preševo, uz financijsku potporu Rusije i Kine.

Ideja Srbije o izlasku na Egejsko more datira još iz druge polovine XIX. stoljeća što je krenulo sa idejom izgradnje kanala Morava–Vardar, za koji je interes iskazalo nekoliko poznatih tvrtki tog vremena (dvije francuske, jedna njemačka, jedna engleska i jedna američka). No, projekt je propao zbog kompliciranog terena (za plovni put trebalo je se eliminirati hipsometrijske razlike od 461,6 m) (Ejupi, 2018). Velika prepreka bila je i ostala razvođe između Preševa i Kumanova, kao i financijska potpora i intervencija Rusije koja je htjela biti što prisutnija na Balkanu. Međutim, u svijesti tadašnjih Srba težnja za izlaskom na more bila je duboko ukorijenjena, kao što su te težnje još uvijek prisutne i u današnjoj Srbiji. Prije samo nekoliko godina na izgradnji kanala Morava–Vardar inzistirali su tadašnji predsjednik Srbije Tomislav Nikolić, nekoliko ministara u Vladi Srbije, stručnjaci i

Sl. 1. Etnička struktura Preševske doline i sjevernog Kosova
Izvor: Ejupi i Siperski, 2018.

analitičari, za koje je nedavno kineska tvrtka izradila studiju izvodljivosti, što je postalo dio planskih i strateških dokumenata Srbije, poput prostornih planova i slično.

"Korekcija" ili "preuređenje" teritorija između Kosova i Srbije vraća Kosovo na kraj '40-ih godina prošlog stoljeća, kada je zakonima o administrativno-teritorijalnoj podjeli iz razdoblja 1947.-1950., u prilog Ustava Republike Srbije od 17. siječnja 1947., Srbija pripojila

7 sela Preševskog Karadaka u okrug Preševo (Stanevce, Mađere, Depce, Pečeno, Ranatoc, Ceravajka i Sefer), a koja su do tada pripadala okrugu Gnjilane. Na isti način postupilo se i sa selima Dobrosin i Končulj (sa klisurom) koja su se prije pripajanja opštini Bujanovac nalazila na Kosovu (pod Ranilugom u okrugu Gnjilana), kao i sa dva sela u Bujanovačkom gorju, Zarbince i Pribovce, koji su prije pripadali srezu Kamenica (Osmani i Manaj, 2014).

Teritorijalno-administrativne promjene nakon Drugog svjetskog rata

Do kraja 1950-ih godina teritorijalno-administrativna shema Kosova mijenjala se nekoliko puta. Potkraj 1959. godine Srbija je napravila novi korak prema stabilnijem i učinkovitijem teritorijalno-administrativnom uređenju, koji je bio usmjeren ka stvaranju etnički i demografski heterogenijeg Kosova, ali i iz drugih razloga¹. Dana 25. studenoga 1959. Narodna skupština Srbije donijela je Zakon o ukidanju okruga za Kosovo, (čiji se broj do ove godine više puta mijenjao), kako bi ih funkcionalno zamijenili općinama, čiji je broj iznosio ukupno 28.

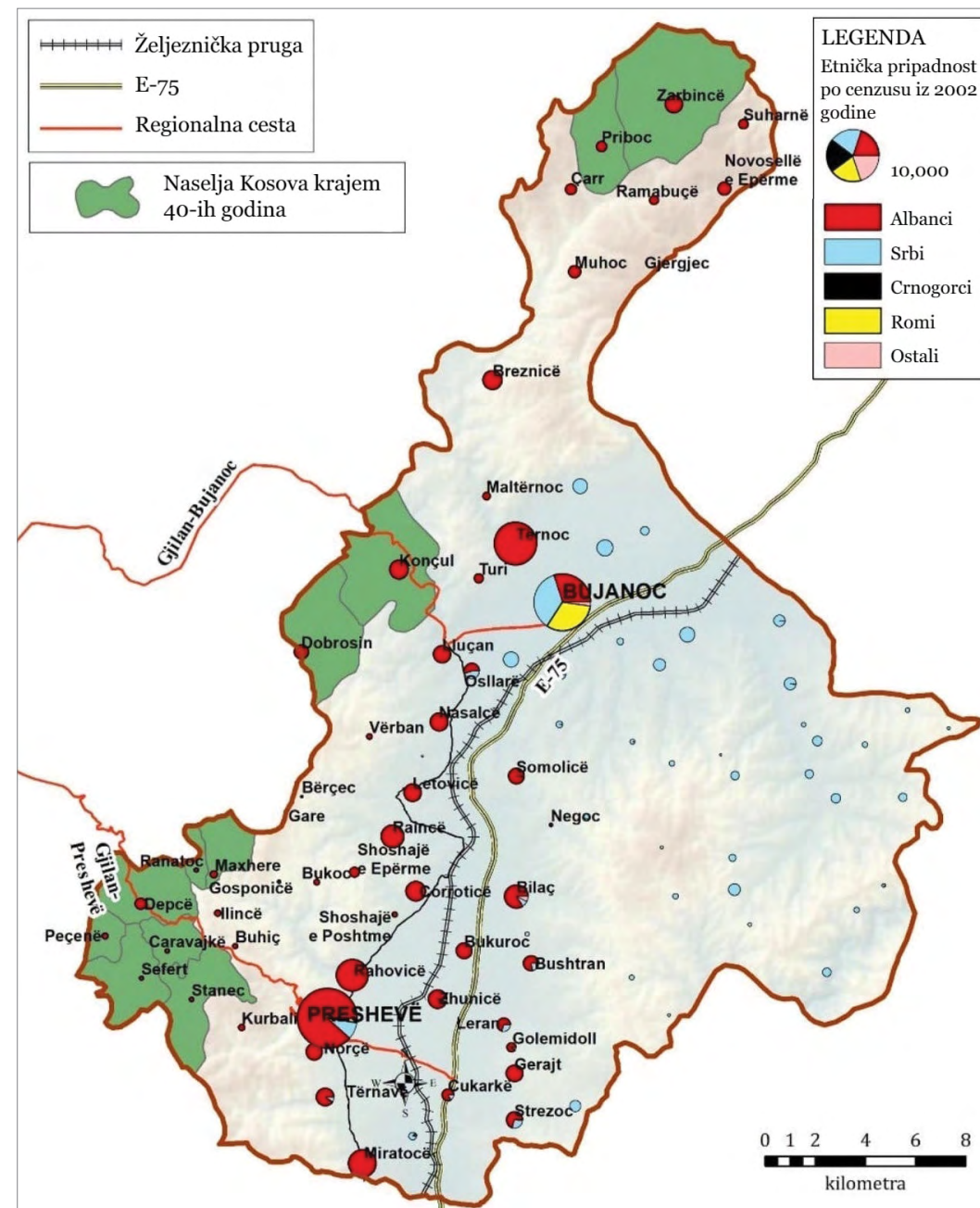
Od 1960.-1965. godine, Kosovo je imalo sljedećih 28 općina: Dečani, Dragaši, Glogovac, Uroševac, Đakovica, Gnjilane, Istog, Kačanik, Kosovska Kamenica, Klina, Leposavić, Lipljane, Mališevo, Kosovska Mitrovica, Novo Brdo, Orlandi, Peć, Podujevo, Priština, Prizren, Orahovac, Srbica, Štrpce, Vitina, Zubin Potok i Zvečane, dok je od 1966.-1984. 6 općina ukinuto (Mališevo, Novobrdo, Orlandi, Štrpce, Zubin Potok i Zvečane) Od 1985.-1991. Miloševićev režim stvorio je 8 općina s posebnim zakonima, koje su bile većinski srpske i imale udio srpskog stanovništva preko 30 % (Kosovo Polje, Obilić, Novo Brdo, Štrpce, Zvečani, Zubin Potok i Štimlje s tada manje Srba) osim Mališeva, koja je bila većinski albanska.

Prema okvirnom dokumentu UNMIK-a, od 2005. godine do donošenja Ustava Republike Kosovo 2008. godine, stvorene su 3 pilot općinske jedinice,² koje su Zakonom o admi-

nistrativnim granicama općina 2008. godine postale općine (Hani i Elezit, Juniku i Mamuša), dok Ahtisarijev plan iz 2007. proširuje postojeću općinu Novo Brdo srpskim naseljima (sa 16 na 24) i stvara 5 novih općina, uglavnom sa srpskom većinom (Gračanica, Klokot, Ranilug, Partoš-Pasjane i konačno općina Sjeverna Mitrovica). Prema konačnoj verziji Ahtisarijevog plana, srpske općine: S. Mitrovica, Gračanica i Štrpce dobivaju proširene ovlasti (Prilog III, članak 4, sa stavcima 4.1.1 i 4.2.2.). Nove srpske općine, kao i prethodno formirane općine sa srpskom većinom, međusobno su horizontalno povezane, ali je najveći nedostatak što u praksi imaju i vertikalne veze s Beogradom, što znači da središnja vlast Srbije nastavlja dirigirati ilegalne srpske strukture vlasti na Kosovu dok će Srbija nastaviti instrumentalizirati kosovske Srbe još više nego dosada. Trenutna je situacija takva da Kosovo ima ukupno 38 općina.

Dana 26. studenoga 1959. Srbija je Kosovu „poklonila“ 197 km², dio bivših okruga Raška, Kopaonik, Dežev i Studeničan. Ova površina pripojena je okrugu Mitrovica (ranije okrugu Zvečan) i kao cjelina je pripala maloj općini Leposavić, koja je već postojala na Kosovu, čime se nacionalni sastav Kosova neznatno promijenio. Veliku ulogu tada su imali najpoznatiji srpski političari tog vremena Petar Stambolić (u razdoblju 1957.-1963., predsjednik Federativne narodne skupštine) i Slobodan Penzezić-Krcun (u razdoblju 1953.-1962., potpredsjednik Vlade Srbije). U srbijanskom tisku nalazimo i ove ocjene: „Odvajanje dijela Raškog okruga i njegovo pripajanje ‚Autonomnoj pokrajini Kosovo i Metohija‘ vezano je i za ime Petra Stambolića. Teritorijalna promjena na području sjevernog Kosova izvršena je 1959. godina tako što su okolina Leposavića i Lešaka, u kojima većinski žive Srbi, pripojeni Kosovskoj Mitrovici“. Službeno objašnjenje je bilo da ovaj dio gravitira Mitrovici zbog rudnika. Glavni razlog

¹ Misli se na unutarnje političke i vladajuće interese Srbije
² To su tri nove i male općine stvorene kao eksperimentalne ili probne jedinice lokalne samouprave. Misli se na općine: Hani i Elezit, Juniku i Mamuša.

Sl. 2. Jedan od mogućih scenarija razmjene teritorija
Izvor: Islami i Ejupi, 2015, autor: V. Bytyqi

zapravo je bio osigurati dovoljan broj glasova za izbor Petra Stambolića za poslanika u Saveznoj skupštini. Kasnije je Stambolić demantirao činjenicu da je proširio teritorij Kosova i Metohije na sjever, navodeći da je to učinio Slobodan Penezić-Krcun „kako bi povećao broj Srba u Pokrajini“. Do danas nisu pronađene pisane državne odluke na osnovu kojih je teritorij Kosova i Metohije povećan za 197 kvadratnih kilometara (Subašić, 2013), koliko je današnja opština, osnovana 1959. godine od tadašnjih opština Leposavić³, Lešak, Slatina i Ibar (Gatalović, 2015). Ali razmjene između Preševa i Leposavića, kako kažu neupućeni i neinformisani, nikada nije bilo!

U ovoj teritorijalno-administrativnoj reorganizaciji, općina Leposavić se stalno povećavala po površini i broju naselja (3. travnja 1952. godine imala je samo 26 naselja, danas ima 74 naselja, sva seoskog tipa, osim Leška, koji pripada industrijsko-agrarnom tipu naselja), prisvajajući naselja sa nekoliko okruga i općina unutar i van Kosova

Preševo i njegova okolica bili su do 1912. godine sjedište Prištinskog sandžaka u okviru Kosovskog vilajeta, a zatim do 1941. godine pod srpskom vlašću, zajedno s Makedonijom, dok je od 1929. do 1941. godine bilo u sastavu Vardarske banovine. Tijekom NOB-a blisko se surađivalo s ćelijama KPJ Makedonija kao dijela Kumanovske oblasti. Nakon Drugog svjetskog rata, ovisno o političkim interesima i odnosu snaga između Srbije i Makedonije, Dolina kao važan geopolitički i geostrateški teritorij postaje područje interesa Srbije, Makedonije i Kosova. Međutim, ostaje pod Srbijom i pripadala je povremeno vranjskom, povremeno leskovačkom okrugu; U početku, kada je preševski okrug ukinut, Bujanovački okrug je neko vrije-

³ Leposavić kao današnja općina, osnovana 1959 od tadašnjih općina Leposavić, Lešak, Slatina i Ibar (Gatalović, 2015).

me preuzeo vlast. Preševska dolina i Albanci, kako povijesno tako i danas, ostali su neraskidivo povezani s Kumanovsko-skopskom dolinom i s makedonskim Albancima. Mehanička "korekcija" granice ima ozbiljne posljedice jer "siječe" te veze i kontakte.

Sedam navedenih sela Karadaka, općine Preševo, imaju ukupni teritorij površine od 31,2 km², dok četiri sela Bujanovca imaju 53,8 km². Teritorij od 85 km², osim što nema posebnu teritorijalnu važnost, na rubu je potpune depopulacije. Dok je prema podacima popisa iz 2002. godine u sedam karadačkih naselja koja su sudjelovala u razmjeni živjelo 656 stanovnika, sada je njihov broj sveden na svega nekoliko desetaka. U selu Sefer postoje samo 2 naseljene kuće, u Stanevce 5, u Pečeno nijedna, u Ranatocu 3, u Ceravajki 4, u Depce 5 i u Madjere 7. Ekonomska i infrastrukturna nerazvijenost i povećanje otvorenog vojnog pritiska na granici s Kosovom, gdje se ova naselja nalaze, natjeralo je stanovništvo da se seli prema Kosovu i ravničarskim naseljima u Dolini. Pašnjaci i šume, koji se ne odlikuju drvnim masom koja bi povećala mogućnosti korištenja i prerade, potaknuli su stanovništvo da se bavi ekstenzivnim stočarstvom te sječom i prodajom drva kao goriva za grijanje. Demografska "erozija" krajem '80-ih i početkom '90-ih godina prošlog stoljeća, uzela je maha. Zajedno s komunikacijskom izolacijom, nedostatak osnovnih usluga i nedostatak osnovne infrastrukture prisilili su cijele obitelji da se presele na Kosovo, Preševo, Gnjilane, Kosovo Polje i drugdje. Međutim, danas je to granično područje teško militarizirano od strane Srbije: regularna srpska vojska je postavljena na četiri punkta: u Lezbaliju, kod lokaliteta "Livadhi i Shehut", u Depcu i Pečeni, zato ni ta sela nije lako prepustiti Kosovu. Čak su i pogranična sela općine Bujanovac (Dobrosin i Končulj) suočena s migracijom prema Kosovu. Velika uda-

ljenost od ostalih naselja općine Bujanovac i samog urbanog centra, orijentalirali su stanovnike sela da svoje potrebe zadovolje u gradu Gnjilanu. Posljednjih godina velika većina stanovnika Dobrosina preselila se u Gnjilane, dok su Zarbince i Pribovci već na rubu izumiranja (Islami i Ejupi, 2018).

Željeznička pruga kao "linija razdvajanja"

Drugi scenarij "razmjene" teritorija imalo bi kao granicu željezničku prugu. Prema ovom scenariju, Kosovu bi se pripojio cijeli niz sela koja se nalaze u podnožju istočnih padina Karadaka, od sela Miratovac do sela Lučane (među njima su Orahovica, Šošaje, Crnotince, Rajince, Letovica, Nesalce i Oslare), kao i sela u Bujanovačkoj visoravni (Muhovac, Djordjevac, Čar, Ramabuće, Pribovce, Zarbince, Gornje Novoselo i Suharne), uključujući i Veliki Trnovac i Turiju. Iz kartografskih proračuna površine Preševske doline zapadno od pruge, proizlazi da ovom dijelu pripada 398 km² sa 48 naselja. Imajući u vidu da su u okviru ove proračunate cjeline uključena i neka etnički čista srpska sela kao što su Lopardince, Rakovac sa Bujanovačkom banjom, Srpska kuća i Levosoje, onda bi granična linija odstupala prema zapadu kako bi ova sela ostala unutar „srpskog djela“. U taj "srpski dio" spada i grad Bujanovac, danas sa udjelom oko 35 % Albanaca (i oko 30 % Srba, te oko 30 % Roma i ostalih), smješten u potpunosti uz autocestu koja ide paralelno sa željezničkom prugom, s međusobnim razmakom od 400-500 metara. Čak i iz ovog scenarija albanska strana bi bila gubitnik, jer bi više od pola teritorija ostalo izvan nove političko-teritorijalne realnosti, a što je još gore, van tog prostora ostao bi i cijeli niz albanskih sela koja leže u Rujanskom podnožju. Tu spadaju Samoljica, Negovce, Bi-

lača, Buštranje, Reljane, Alidjerce, Golemi Do i Bugarina), kao i sela u ravnici Moravica (Bukarevac, Žujince i Čukarka).

Srbija nikada neće prihvatiti da granica ide tik uz prugu, već samo nekoliko kilometara dalje od nje. Od grada Preševa do pruge ima 4,5 km, a "pravila" igre kažu da granica mora biti udaljena najmanje 3 km od pruge, u pravcu grada i nekih albanskih naselja koja se protežu duž pruge, u pojasu od Miratovca do u Lučana. Dakle, teritorij do ove linije uključuje područje od oko 300 km². U tom slučaju, budući da pruga ide ispod Karadaka, područja Preševske doline koja bi se "pripojila" Kosovu, sa naseljima naseljenim Albancima, ostala bi gotovo bez plodne zemlje i bez livada, koje leže u aluvijalnoj ravni Preševske Moravice. Ako pruga bude služila kao granica, onda će u Srbiji zauvijek ostati 10 albanskih naselja na obroncima planine Rujani tri sela u moravičkoj ravnici, preko puta pruge. Ali ne zna se gdje će ostati grad Preševo?!

Srbija je također istraživala mogućnosti podjele teritorija Preševske doline, bilo kroz formiranje novih malih općina, bilo kroz druge oblike, koji bi uništili teritorijalni integritet, kao jedini oblik njezine dugoročne održivosti. Čak i kada bi Kosovo i Srbija pod pritiskom međunarodnog čimbenika pristali da se dio sjevera Kosova pod okriljem demarkacije ili revizije granica (povratak 197 km² iz 1959.) pripoji Srbiji, teritorij ne bi trebao obuhvatiti dolinu. Uništenje njene cjelovitosti doista bi bio njen kraj. S druge strane, Dolina će biti sačuvana kao cjelina samo ako Kosovo funkcionira kao država, na cijelom svom teritoriju od 10.905 km². O jakom Kosovu ovisi i položaj Albanaca u Sjevernoj Makedoniji. Dovoljno se prisjetiti rasparčavanja Sandžaka nakon Drugog svjetskog rata, što je dovelo do njegovog upravno-administrativnog „nestanka“, iako je za vrijeme NOB-a (Oblasni komitet za Sandžak) bio partij-

sko-politička jedinica, a nakon njega je trebao imati status teritorijalno-političke autonomije. Sandžak je imao oko 8.600 km² i bio je podijeljen između Srbije (oko 4.600 km²) i Crne Gore (oko 4.000 km²). Od 1945. do danas njegovo ime se rijetko spominje!

Općina Medveđa, koja je vezana za regiju Gallapi na Kosovu, je posebna priča jer postoji teritorijalna razdvojenost od druge dvije općine koje čine Dolinu, a u njoj je albanska demografska komponenta toliko usitnjena da će naselja naseljena Albancima u bliskoj budućnosti ostati samo geografski pojmovi. Za nekoliko godina mogućnosti za život će tamo potpuno nestati. Godine 1890. Albanci su živjeli u 30 sela sa 6.743 stanovnika, 1900. 8.859 i 1910. 13.591 stanovnika, dok se nakon Drugog svjetskog rata njihov broj stalno smanjivao: 1961. u općini Medveđa živjelo je 5.037 Albanaca u 10 naselja, 1981. 5.509, 1991. 3.832, a 2002. 3.129, dok je danas taj broj pao na nekoliko stotina Albanaca (Medveđa je kao općinsko sjedište 2002. imala samo 203 Albanaca). S druge strane, ni Dolina ni sjever Kosova nisu etnički homogeni, baš kao ni općina Medveđa; postoji relativno velika etnička izmiješanost u mnogim naseljima s obje strane. Ostatak Albanaca u Dolini i na sjeveru Kosova bit će uključen u intenzivan proces etničkog čišćenja, pri čemu će se ponoviti scenarij iz vremena poslije Berlinskog Kongresa (1878) kad je albansko stanovništvo protjerano sa Toplice, Masurice, Surdulice, Puste reke, Jablanice itd.! Ali to će se dogoditi i Srbima u Dolini i južno od Ibra.

Srbija bi možda bila spremna dati i grad Preševo, jer Srba tamo danas nema više od stotinu, raspoređen ih po cijelom gradu, a grad je industrijski nerazvijen i bez prirodnih resursa. Samo je malo naselje sa Srpskom većinom, koncentrirano kod željezničke postaje koja bi pripala Srbiji. Ali Preševo nije cijela dolina, Dolina je mnogo veći teritorij po površini i broju

stanovnika. Kakva god bila populacijsko-teritorijalna veličina preostalog dijela, ono će se u bio-demografskog gledišta i zbog intenzivnog iseljavanja „ugasiti“ za nekoliko godina. Samo kao cjelina Preševska dolina može opstati, baš kao što je Kosovo kao cjelina odolijevalo u posljednjih 100 godina unatoč vladinoj represiji, nasilnom raseljavanju i ekonomskom pritisku. Makedonski Albanci zadnjih sto godina odolijevaju samo kao velika i teritorijalno kompaktna populacija. Albanski element u naseljima Prespe i okoline Bitolja već je toliko usitnjen da ga za koju godinu možda više neće biti!

Čak i ako bi došlo do razmjene Preševske doline sa sjeverom Kosova, uključujući željeznicu i autocestu, čime bi Albanci ostvarili maksimalnu korist, i u ovoj varijanti Srbija ipak dobiva. Razlog tomu je što sjever Kosova ima veliko mineralno bogatstvo te vode. Čak i po obimu teritorija, Kosovo je gubitnik, jer područje iznad Ibra ima površinu od 1.002 km², dok Preševska dolina sa albanskim pojasom ima površinu od 434,6 km². Čak i kad bi se dobila željeznica, autocesta i Koridor X, postavlja se pitanje bi li Kosovo moglo upravljati tim velikim infrastrukturnim sustavima u dužini ne većoj od 30 kilometara u odnosu na vitalne interese koje Srbija ima s Sjevernom Makedonijom i Grčkom.

Bivši predsjednik H. Tači, je u srpnju-kolovozu 2018., također zatražio referendum za „preuzimanje“ Preševske doline, što je bio konceptualno prilično konfuzan i štetan zahtjev. Referendum bi mogao biti potreban za primjere pripajanje nekome npr. Albaniji što je bila stoljetna težnja, ali ne i referendum o tome da se od druge države uzima međunarodno nesporan teritorij. Takav referendum, *nakon fait à complit* politike i političke trgovine određenih krugova izvan institucionalnih struktura Kosova, izuzetno je opasan. Ustav Republike Kosovo zabranjuje referendum, podjelu, teritorijalne zahtjeve i ujedinjenje s drugom državom. Raz-

dvajanje i spajanje također su zabranjeni odlukama Kontaktne skupine i UN-a.

Ovakvim pristupom granicama Kosovo se iz međunarodnog problema pretvaralo u srpski problem, a dijalog sa Srbijom postao je prioritetniji od same izgradnje države Kosova, dok je žurba za brzim dogovorom bila na zahtjev Srbije i u njezinu korist – članstvo u EU. To traže i prosrpski krugovi u Europi i svijetu. Da stvar bude gora, politički subjekti i institucije Kosova bavile su se same sobom i svu energiju, uglavnom populističku i za vlast, trošili su jedni protiv drugih, odnosno protiv države!

Nakon navednih zbivanja, novi referendum vjerojatno je potreban zbudjenom i prevarenom albanskom stanovništvu Preševske doline da razjasni: želi ostati pri rezultatima plebiscita od 1.-2. ožujka 1992. da Dolina kao cjelina, sa svojom teritorijalnom veličinom tri općine (1.250 km²) pripojiti Kosovu, ili usitniti, uz „korekciju“ granice, ujediniti s Kosovom bez 2/3 teritorija i isto toliko svog stanovništva, i naravno bez grandioznih infrastrukturnih objekata – željeznice i autoceste (Koridor X). Kosovo treba organizirati referendum s pitanjem: želi li prepustiti sjever Kosova, kao što treba pitati i Srbe Kosova južno od Ibra, koji čine oko 70 % njihovog broja na Kosovu, pristaju li da se sjever Kosova zajedno s Mitrovićom pripoji Srbiji, jer je Mitrović (sa Sveučilištem, bolnicom, sudom, srpskom policijom itd.) od velike važnosti za Srbe na Kosovu. „Ujedinjenje“ sjevernog Kosova sa Srbijom nedvojbeno potiče srpski egzodus unutar Kosova.

Službena Priština ni u bečkim pregovorima u razdoblju 2005.-2007., iz kojih su proizašli svi kasniji procesi, ni u briselskim od 2013.-2015., nije ni spomenula Albance iz Preševske doline, niti je tražila „ujedinjenje“. Nije traženo niti da se ispoštuje reciprocitet prava Albanaca s pravima kosovskih Srba. Albanci iz Doline, koji su nakon sukoba 2000.-2001. pobjegli iz straha od

progona, još uvijek imaju problem s dokumentacijom za boravišne dozvole i identifikacijske dokumente (pisma, putovnice, državljanstvo itd.) na Kosovu, počevši od Gnjilana, Prištine, Kosovskog Polja itd., gdje su se naselili u većem broju, jer ih je Vlada Srbije već izbrisala iz matičnog i biračkog spiska u Dolini. Političko tumačenje da bez „demarkacije granice“ sa Srbijom i posljedično bez priznanja Kosova od strane Srbije, Kosovo ne može ući ni u EU, niti u UN, je naivnost i obmana. Crna Gora priznala je Kosovo bez „demarkacije granica“, dok je Sjeverna Makedonija također bila vrlo oprezna po pitanju Kosova.

Potpisivanjem sporazuma sa Srbijom 19. 4. 2013., nazvanim „povijesnim sporazumom“, a koji je predviđao formiranje Udruge općina sa srpskom većinom, tadašnji predsjednik Kosova Tači izjavio je: „Ovaj povijesni sporazum zatvorio je krvavo poglavlje između dva naroda i otvorio poglavlje mira i dobrosusjedstva. Nakon potpisivanja Sporazuma, Kosovo je funkcionalna država sa sigurnim granicama na cijelom svom teritoriju“. Da se ukinu! Navedeni sporazum je stvorio dobru političku klimu u regiji, otvarajući sigurnu perspektivu za integraciju Kosova u euroatlantske institucije, NATO i EU.“ Hoće li predati sjever Kosova ili njegov dio, predsjednik nije govorio. Samo je naglasio da će „uzeti teritoriju“, ne dajući ništa!

Općine Leposavić, Zvečan i Zubin Potok, zajedno sa Sjevernom Mitrovićom kao najnovijom općinom (38.), dio su Ahtisaarijevog plana koji je izglasao Parlament Kosova. Ovaj plan je u potpunosti ugrađen u Ustav Republike Kosovo. Ove općine imaju preko deset puta veću površinu od 11 sela koja su krajem '40-ih godina prošlog stoljeća „poklonjena“ Dolini. Prema onome što je iznio bivši premijer Haradinaj, Srbija je željela udjele u „Trepči“ i u područjima s velikim rudnim resursima olova i cinka i građevinskih

materijala. Pritom se ne zna "cjenkanje" sa statusom Ujmana (Gazivoda), s velikim vodnim kapacitetom, bez kojeg ne može funkcionirati energetski i industrijski sustav, vodoopskrbom stanovništva 7 općina i navodnjavanjem velike površine zemlje u ravnici Kosova i Drenice.

Moguće posljedice "korekcije" granica i "razmjene" teritorija

Iz svih analitičko-znanstvenih zapažanja vezanih uz „korekciju“ granica, pa i razrade svih geoprostornih, povijesno-političkih, geopolitičkih i etnodemografskih dimenzija, količine i kvalitete resursa, pokazalo se da bi iz svih verzija "korekcije" granica i "razmjena" teritorija i stanovništva jedino Srbija bi izašla kao pobjednik, dok bi najveći gubitnici bili Kosovo i Preševska dolina. Najvažnije postignuće ovog posljednjeg stoljeća su oslobođenje, neovisnost i očuvanje teritorijalnog integriteta Kosova unutar postojećih granica, površine od 10.905 km². Gubitak teritorije Preševske doline je najgori mogući scenarij, kao i podjela Sjevera Kosova, bogatog mineralnim i vodnim resursima! "Korekcija" granica znači "ujedinjenje" dijelova uzetih iz Preševske doline s Kosovom. Preostali dio, veći po površini (2/3), s populacijom, resursima i velikim infrastrukturnim objektima - željeznicom i autocestom (Koridor X), pripao bi Srbiji.

Promjenom teritorijalne veličine i oblika Kosova otvorila bi se mogućnost povlačenja priznanja od strane nekih država s kojima Srbija ima tradicionalno dobre odnose suradnje, kao i ponovnog otvaranja pitanja neovisnosti i suvereniteta Kosova. Dakle, Kosovo kao neovisna, suverena i multietnička država, kao američki projekt, podržan od EU, teško da bi mogao postojati: raspao bi se! Iza ideje "korekcije" granica i "pripajanja" Preševske doline Kosovu mogu se sakriti i drugi zlokobni scenariji, poput ujedi-

njenja sjevera Kosova (četiri općine) sa Srbijom, udruživanja općina sa srpskom većinom (kao međunarodna agenda) s izvršnim ovlastima ili teritorijalno-političkom autonomijom za Srbe na sjeveru Kosova, ili prema Aneksu III, članak 4, sa stavcima 4.1.1 i 4.2.2 konačne verzije Ahtisaarijevog plana, općine Gračanica, Štrpce i Sjeverna Mitrovica dobivaju još proširene ovlasti, zatim "proširene teritorije" oko srpskih pravoslavnih crkava i manastira itd.

Svi kasniji procesi na Kosovu proizašli su iz Bečkih pregovora u periodu 2005.-2007., ali kosovska strana nije ni tražila reciprocitet prava Albanaca s Doline s pravima Srba s Kosova, koji su najveća manjina na Kosovu, a kamoli o "ujedinjenju" Doline s Kosovom. Djelomično "ujedinjenje" Doline s Kosovom, barem bez 2/3 teritorija i bez željezničke pruge i autoputa (Koridor X), znači da Dolina više neće postojati kao posebna teritorijalno-etnička cjelina. Sve dimenzije i geoprostorni, geopolitički i etnodemografski parametri, površina i kvaliteta teritorija, pokazuju da su u svim inačicama „preuredjenja“ granica i „razmjene“ teritorija i stanovništva najveći gubitnici Kosovo i Dolina, a dobitnik Srbija.

Na kraju, može se zaključiti da na Balkanu, što se tiče granica "iscrtanih" nasiljem, najgorča iskustva imaju Albanci. Ali ispravljanje povijesnih nepravdi ne može se ostvariti bez nasilja, etničkog čišćenja i krvavih ratova. To se vidjelo u slučaju srpske hegemonističke agresivnosti tijekom 90-ih. XX. stoljeća. U posljednje vrijeme razvija se, uglavnom netransparentan, diskurs o podjeli Kosova i komadanju Preševske doline, zakamufliran sloganom "korekcije" granica između Kosova i Srbije, koja je pogubna za Kosovo, Dolinu i sve Albance, kao što je pogubno „ujedinjenje“ Kosova s Albanijom po modelu („konfederacije“); ovaj model znači nestanak Kosova kao nezavisne i suverene države!

Podjela Kosova i "teritorijalno razgraničenje između Albanaca i Srba" stara je srpska ideja i plan, čiji je ideolog Dobrica Ćosić još od kraja 60-ih godina prošlog stoljeća. Inzistiranje službenog Beograda na ovom planu ima za cilj nadvladati službenu Prištinu i posljedično poništiti Kosovo kao neovisnu i suverenu državu

Zaključak

Preševska dolina služi kao koridor koji povezuje Moravsku dolinu na sjeveru s Vardarskom dolinom na jugu, olakšavajući komunikaciju i veze između središnje i južne Europe. Područje je presjecano značajnim međunarodnim autocestama i željezničkom prugom poznatim kao Koridor X, od vitalnog značaja za transport kroz jugoistočnu Europu. Osim toga, dolina obiluje plodnim poljoprivrednim zemljištem i pašnjacima, što pojačava njezinu ekonomsku važnost. S druge strane, sjeverno Kosovo bogato je mineralnim i vodnim resursima koji su ključni za opstanak Kosova. To uključuje obimne rudnike olova i cinka, od ključnog značaja za pojedine industrijske pogone na Kosovu. Regija također sadrži akumulacijski rezervoar Gazivode, važan za opskrbu vodom lokalnih stanovnika i industrije, što podupire energetski i industrijski sektor područja.

Obje su regije isprepletene povijesnim i etničkim kompleksnostima, poput kompleksa "Feronikel" obilježene teritorijalnim sporovima i strateškim interesima Srbije i Kosova. Potencijalna rekonfiguracija granica ili teritorijalne razmjene između Kosova i Srbije, kako je raspravljeno u tekstu, postavlja značajne geopolitičke, ekonomske i društvene implikacije za pogođene populacije pa i za opću geopolitičku stabilnost regije. Zaključno, Preševska dolina i sjeverni dio Kosova predstavljaju ključne geopolitičke čvorove na Balkanu koji utječu na regionalnu stabilnost i razvoj zbog svojih strateških lokacija, prirodnih resursa i povijesnog značaja. Svaka predložena promjena njihovih granica ili upravnih struktura mogla bi imati duboke posljedice za etničke zajednice i šire geopolitičke dinamike u regiji.

Na temelju analize geopolitičkih i geostrateških pitanja koja okružuju Preševsku dolinu i sjeverno Kosovo, trebalo bi se koncentrirati na kontinuirani i značajni dijalog između Srbije i Kosova pod međunarodnom posredničkom ulogom kako bi se išlo ka uzajamnom priznavanju između država. Treba napomenuti važnost zaštite prava etničkih manjina, uključujući Albance u Preševskoj dolini i Srbe na sjeveru Kosova. Trebalo bi više promovirati inicijative gospodarskog razvoja koje koriste svim zajednicama u regiji, s ciljem smanjenja gospodarskih dispariteta i poboljšanja infrastrukture. Investicije u promet, energiju, poljoprivredu i industriju mogle bi unaprijediti povezanost i poticati međuovisnost između Srbije i Kosova. Osigurati snažne međunarodne garancije i mehanizme sigurnosti kako bi se spriječilo eskaliranje napetosti i održala stabilnost u regiji. To bi moglo uključivati kontinuiranu prisutnost i podršku međunarodnih organizacija poput EU-a, UN-a i NATO-a. Angažirati se u naporima javne diplomacije kako bi se domaćoj i međunarodnoj publici pružile informacije o kompleksnostima i povijesnom kontekstu problema u Preševskoj dolini i sjevernom Kosovu. To može pomoći u izgradnji razumijevanja i podrške za mirno rješenje i

suradnju. Prioritet dati naporima za dugoročnu stabilnost i pomirenje putem inicijativa koje potiču međusobno povjerenje, razumijevanje i suradnju između zajednica u Srbiji i Kosovu. Kulturne i obrazovne razmjene, kao i zajednički gospodarski pothvati, mogu doprinijeti izgradnji održivog mira. Tražiti međunarodnu podršku i ulaganja u razvojne projekte koji mogu stvarati radna mjesta, poboljšati infrastrukturu i uvjete života kako u Srbiji tako i na Kosovu, čime bi se smanjile socio-ekonomske disparitete koje doprinose napetostima. Ove i slične preporuke imaju za cilj pružiti okvir za rješavanje osjetljivih geopolitičkih i geostrateških pitanja u Preševskoj dolini i sjevernom Kosovu, promovirajući mirno rješenje, gospodarski razvoj i održivu stabilnost u regiji.

Literatura:

Ejupi, A., 2018: The idea of Morava-Vardar water canal and its long-term geopolitical context, *GeoScape*, Usty nad Labem, 84-91, <https://doi.org/10.2478/geosc-2018-0009>.

Ejupi, A., Stiperski, Z., 2018: Geopolitical background of the Preševo Valley, *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 160. Jg., Wien, S. 225:240, <https://doi.org/10.1553/moegg160s225>

Gatalović, M., 2025: Prerastanje Autonomne Kosovsko-Metohijske Oblasti u Autonomnu Pokrajinu Kosovo i Metohija 1959-1963, Institut za savremenu istoriju, br.1, str.84.

Islami, H., Ejupi, A., 2024: Gjeopolitika, teritorij, konflikti: politikat hegemoniste, kolonialiste dhe kolonizuese serbe ndaj Kosovës dhe shqiptarëve, [Geopolitika, teritorij, konflikt: hegemonističke i kolonialne politike Srbije prema Kosovu i Albanicma], ASHAK, 2014. f. 570.

Islami, I., Ejupi, A., 2018: "Korigjimi i kufirit Kosovë-Serbi dhe "bashkimi" i Luginës së Preshevës me Kosovën, ["Korekcija" granice Kosovo-Srbija i "Ujedinjenje" Preševske doline sa Kosovom], ASHAK, Prishtinë, 7:45

Islami, I., Ejupi, A., 2019: Aspiratat shekullore serbe për dalje në det, [Stoljetne težnje Srbije za islazak na more], ASHAK, Prishtinë, 7:41

Osmani, J., Manaj, R., 2014: Ndarja territorial-administrative e Kosovës 1944-2010 [Teritorijalno administrativna podjela Kosova 1944-2010], ASHAK, Prishtinë, 23 : 29

Subašić, B., 2013: U crtanju granica ukinuli Metohiju a predali Kosovo, Beograd.

PRIMLJENO: 29. 6. 2024.

PRIHVAĆENO: 30. 9. 2024.

PROF. DR. SC. **ARSIM EJUPI**

Prirodno-Matematički Fakultet Sveučilišta u Prištini, ulica George Bush, br.31, 10 000 Priština, Kosovo, e-mail: arsim.ejupi@uni-pr.edu

HIVZI ISLAMI

Akademija znanosti i umjetnosti Kosova, ulica Agim Ramadani, br. 305 10 000 Priština, Kosovo, e-mail: hislami@yahoo.com